

УДК 330.131.7

Тетяна КОРОЛЮК

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Хто намагається проникнути
глибше поверхні, той іде на ризик
О. Уайльд

***Резюме.** Досліджено існуючі підходи до класифікації ризиків та систематизовано їх залежно від галузі економічної науки. На основі огляду наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених систематизовано та прокласифіковано ризики за такими галузями економічної науки: політична економія, фінанси (страхування), облік, математична економіка, менеджмент, аналіз, економіка підприємства. Дослідження наукових праць дозволило встановити ряд науковців, які вивчали класифікацію ризиків у цілому в економіці без виділення конкретних галузей економіки. Визначено структуру класифікації ризиків та систематизовано багаторівневі класифікації ризиків. Обґрунтовано використання дво- тривірневих класифікаторів, що полегшує вимірювання й оцінювання ризиків та є придатними для практичного використання.*

***Ключові слова:** ризик, класифікація, група, вид, ймовірність, облік, діяльність.*

Tetyana KOROLYUK

SYSTEMATIZATION AND CLASSIFICATION OF RISKS IN THE ECONOMIC SCIENCES

***Summary.** The existing approaches to risk classification are investigated and systematized in the article, depending on the branch of economics. Based on the review of scientific works of national and foreign scientists the risks are systematized and classified according to the following branches of economics: political economy, finance (insurance), accounting, mathematical economics, management, analysis, business economics. Taking into account limitations in volume of article and a sufficiently large of number of scientific papers on risk classification, the approaches to risk classification of individual members of different branches of economics are disclosed in the article. The research of scientific papers allows to establish a number of scientists who have studied the classification of risks in the economy as a whole without providing specific industries. The structure of risk classification is determined and multi-risk classification are systematized in the article. Using the two or three-level classifiers proved by the author that facilitates the measurement and assessment of risk and is appropriate for a practical use. It is detected that some scientists in their research as prospects for further research in this area offer to build a matrixes and typical risk profile (risk maps, risk passports), justifying it as a necessary condition and effectively manage risks. As a whole overview of sources on risk classification makes it possible to confirm that different groups of scientists investigate the classification of risks from the perspective of their professional activities.*

***Key words:** risk, classification, group, kind, probability, accounting, activity.*

Постановка проблеми. Невизначеність, ймовірність, збитки, ризик – поняття, що існують як в житті людини, так і в суспільстві в цілому. Невизначений або ймовірнісний характер певних процесів, подій, ситуацій, дій зумовлює те, що останні відбуваються за таких умов неоднаково. Ця ситуація призводить до неможливості однозначного передбачення настання очікуваного результату.

Вплив на результат (хоча він не може гарантувати отримання очікуваного результату) в такому випадку залежить від ідентифікації ризикових ситуацій, системи управління ризиками, якості прийнятих рішень суб'єктів. Важливе значення в даному питанні має наявність інформації про ризики, які притаманні економіці в цілому, галузі,

вид діяльності, певний господарюючий суб'єкт, їх систематизація та класифікація з метою їх управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беззаперечним фактом є наявність безлічі класифікацій ризиків за різними ознаками. Кожна спроба науковців (В.Г. Андрійчук, І.Т. Балабанов, Л. Бауер, Т. Бачкаї, І.А. Бланк, В.А. Борисова, С.В. Валдайцев, Г.І. Великоіваненко, П.І. Верченко, І.М. Вигівська, В.В. Вітлінський, В.В. Глущенко, Т.В. Головач, П.Г. Грабовий, В. М. Гранатуров, М.В. Грачова, Л.М. Горбач, Л.Ф. Догіль, А.М. Дубров, В.Н. Єгоров, Т.Г. Затонацька, І.Ю. Івченко, С.В. Карман, Р.М. Качалов, Дж. Кейнс, Г.Б. Клейнер, А.Б. Кондрашихін, Д.І. Коровін, Б.А. Лагоша, М.Г. Лапуста, В.В. Лук'янова, А.Я. Малишева, Д.А. Маринцев, А. Маршалл, Д. Месена, О.В. Огаренко, Г.К. Онопрієнко, С.С. Осадець, Л.А. Останкова, Т.В. Пепа, І.В. Примак, В.В. Римкевич, І.М. Сараєва, П.М. Сорока, Б.П. Сорока, Г.З. Суша, В.Л. Тамбовцев, Л.Н. Тепман, О.Л. Устенко, Н.В. Хохлов, В.Я. Хрипач, Є.Ю. Хрустальов, Т.Н. Цай, В.В. Чепурка, В.О. Шапкін, О.С. Шапкін, Л.Г. Шаршукова, А.Є. Шевельов, Є.В. Шевельова, Н.Ю. Шевченко, Й. Шумпетер, О.М. Ястремська) систематизувати їх за чіткими ознаками та застосовувати як на рівні підприємств, так і економіки в цілому призводила до нових класифікаційних ознак, нових термінів, видів, різновидів і груп. Це пояснюється різноманітністю сфер життєдіяльності й відповідно різним розумінням сутності ризиків представниками кожної сфери, причинами їх виникнення, особливостями виявлення та передбачення ризикових ситуацій.

Мета статті. Дослідження, критичний аналіз та систематизація існуючих підходів до класифікації ризиків у галузях економічної науки та структури класифікації за рівнями. У ході роботи автором було використано системний підхід, методи дедукції, індукції, аналізу, синтезу, порівнянь, узагальнень.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених дав можливість систематизувати та класифікувати ризики за галузями економічної науки:

1. Політична економія.
2. Фінанси (страхування).
3. Облік.
4. Математична економіка.
5. Менеджмент.
6. Аналіз.
7. Економіка підприємства.

Крім цього, дослідження наукових праць дозволило встановити ряд науковців, які вивчали класифікацію ризиків у цілому в економіці без виділення конкретних галузей економіки.

Важливо зазначити, що автор в даній статті, враховуючи її обмеженість за обсягом та велику кількість наукових праць з питань класифікації ризиків, розкриє підходи щодо класифікації ризиків лише окремих представників різних галузей економічної науки.

Представниками першої галузі економічної науки є А. Маршалл, Дж. Кейнс та Й. Шумпетер. Перші спроби класифікації ризиків з'явилися досить давно, практично з появою самого поняття «ризик». А. Маршалл один з перших, хто класифікував ризики. У праці «Принципи економічної науки», науковець поділив ризик на два види – особистий і підприємницький [1, с.87–88, 296–299]. Тобто А. Маршалл вважав, що ризик притаманний як фізичній особі, так і юридичній. Дж. Кейнс класифікацію ризиків пов'язував з обсягом інвестицій і виділяв при цьому ризик підприємця (позичальника), ризик позикодавця (кредитора) та ризик зміни цінності грошової

одиниці [2]. Економіст також вказував, що дані ризики існують у тісному взаємозв'язку і «накладаються» один на одного. Й. Шумпетер у своїй праці виділяє лише два види ризику [3, с.98]: 1) пов'язаний з можливим технічним провалом виробництва, що включає небезпеку втрати благ, породжену стихійними лихами; 2) викликаний відсутністю комерційного успіху. Як бачимо, представники політичної економії виходили з простих економічних відносин і пов'язували класифікацію ризиків лише з підприємницькою діяльністю.

До представників другої галузі економічної науки відносяться С.С. Осадець, В.А. Борисова, О.В. Огаренко та Л. М. Горбач [4; 5, с.25–27; 6, с.168–169]. У цілому класифікація ризиків даних авторів зумовлена джерелами виникнення ризиків (природні та антропогенні), обсягом (великі та масові) та величиною (катастрофічні, великі, середні, малі та незначні) ризиків, рівнем їх наслідків (чисті та спекулятивні). Тобто види ризиків у страхуванні є результатом настання випадкових подій та їх наслідків.

Дослідження класифікації ризиків в обліку представлено в працях А.Є. Шевельова, Є.В. Шевельової та І.М. Вигівської.

А.Є. Шевельов та Є.В. Шевельова виділяють у групі ризиків, які притаманні будь-якому виду діяльності господарюючого суб'єкта, інформаційний ризик, який визначають як ризик, пов'язаний із втратою й спотворенням інформації, що призводить до непередбачуваних втрат [7, с.102]. Крім цього, вказують, що до інформаційних ризиків слід також віднести ризики, пов'язані зі здійсненням бухгалтерської діяльності на підприємстві, які доцільно об'єднати в групу «ризики в бухгалтерській справі» (ризики в бухгалтерському обліку, податкові ризики). Ризики, що виникають у бухгалтерському обліку, на думку авторів, зумовлені необхідністю забезпечення безперервності діяльності підприємства. До цієї групи вони відносять: ризики, зумовлені поданням до бухгалтерської звітності інформації про господарські ризики; ризики, зумовлені порядком державного та суспільно-професійного регулювання бухгалтерського обліку; ризики, зумовлені організацією бухгалтерського обліку на підприємстві; ризики, зумовлені діями інвесторів і кредиторів. Основною причиною виникнення ризиків у бухгалтерському обліку підприємства А.Є. Шевельов та Є.В. Шевельова визначають існування невизначеності в бухгалтерському інформаційному середовищі.

І.М. Вигівська в процесі розроблення класифікації ризиків діяльності підприємств для цілей бухгалтерського обліку в якості критеріїв визначила види і форми діяльності суб'єкта господарювання, зокрема: підприємницькі ризики, ризики непідприємницької діяльності та ризики, притаманні будь-яким видам і формам діяльності суб'єкта господарювання [8, с.7]. Така класифікація ризиків, за твердженням І.М. Вигівської, сприятиме відображенню наслідків ризиків у бухгалтерському обліку та визначенню їх впливу на фінансовий результат від різних видів діяльності (надзвичайної та звичайної (операційної, фінансової, інвестиційної)).

Представники математичної статистики А.М. Дубров, Б.А. Лагоша, Є.Ю. Хрустальов у книзі «Моделювання ризикових ситуацій в економіці і бізнесі» дають вузьку класифікацію ризиків, яка більшою мірою притаманна суб'єктам господарювання (підприємство, організація, установа), а саме: виробничий, кредитний, відсотковий, ризик ліквідності, інвестиційний, ринковий [9, с.10]. Крім цього, вказують, що ризик підрозділяється на статистичний та динамічний.

Автори Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко на основі систематизації різних джерел з фінансового менеджменту, ризикології, аналізу, теорії вибору та прийняття рішень наводять класифікацію ризиків за дев'ятьма ознаками: 1) за масштабами і розмірами (глобальний, локальний); 2) за аспектами (психологічний, соціальний,

юридичний, політичний, медико-біологічний, комбінований); 3) за ступенем об'єктивності й суб'єктивності рішень (з об'єктивною ймовірністю, з суб'єктивною ймовірністю, з об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю); 4) за ступенем ризикованості рішень (мінімальний, припустимий, критичний, катастрофічний); 5) за типами ризику (динамічний, статичний); 6) щодо часу прийняття ризикових рішень (своєчасний, запізнілий, випереджувальний); 7) за кількістю осіб, які приймають рішення (індивідуальний, колективний); 8) щодо ситуації (стохастичний, конкуруючий); 9) відносно діяльності економічних суб'єктів (виробничий, фінансовий, інвестиційний, ринковий) [10, с.9–10]. Як бачимо наведена класифікація ризиків зумовлена специфікою конкретних галузей економіки, на основі вивчення яких і здійснена її систематизація.

Найбільше уваги класифікації ризиків приділено в системі менеджменту (Н.В. Хохлов, І.Т. Балабанов, О.С. Шапкін), оскільки представники даної галузі економічної науки дають розширену класифікацію ризиків за різними ознаками: причини виникнення (природні, екологічні, політичні, транспортні, майнові, торговельні); сфери виникнення (виробничий, комерційний, фінансовий); наслідки ризиків (чисті та спекулятивні); характер діяльності (підприємницький, фінансовий і комерційний, професійний, інвестиційний, транспортний, промисловий); об'єкти ризиків (ризик завдання шкоди життю та здоров'ю громадян і майнові ризик); купівельна спроможність грошей (інфляційні, дефляційні, валютні, ризик ліквідності); інвестиційні (ризик втраченої вигоди, ризик зниження прибутковості, біржові ризики, селективні ризики, ризик банкрутства) [11, с.13; 12, с.23; 13, с.10; 14, с.43]. І.А. Бланк у своїх працях представив детальну класифікацію фінансових та інвестиційних ризиків [15; 16]. Тобто присвятив свої дослідження розкриттю ризиків, зокрема фінансової та інвестиційної діяльності.

У сфері аналізу найбільша увага приділена вивченню проектних ризиків. Наприклад, М.В. Грачова виділила такі види ризиків: 1) техніко-технологічні; 2) маркетингові; 3) фінансові; 4) ризики учасників проекту; 5) соціальні; 6) політичні; 7) юридичні; 8) екологічні; 9) будівельні; 10) ризики обставин непереборної сили, або форс-мажор; 11) специфічні ризики [17, с.29–33]. Тобто визначила ті ризики, які виникають у процесі розроблення проектів, та ризики, які можуть залежати від політичної ситуації, законодавчої бази, екологічної ситуації в країні, соціальних чинників. В економіці підприємства ризики класифікуються залежно від рівня прийняття рішень (глобальні й локальні); за періодом дії (довготермінові і короткотермінові); залежно від факторів, що обумовлюють появу ризиків (ризик, пов'язаний з природою людини, з природними факторами, з науково-технічним прогресом, виробничо-комерційною діяльністю). Така класифікація ризиків є зрозумілою, при цьому наведені ризики є взаємопов'язаними та взаємозалежними.

У праці з економіки підприємства В.Я. Хрипач, Г.З. Суша і Г.К. Онопрієнко пропонують класифікацію ризиків за трьома ознаками, в якості яких виступають рівень прийняття рішень, період дії ризику і фактори, що зумовлюють його появу [18, с.73–75]. Залежно від рівня прийняття рішень ризики підрозділяються на глобальні (загальнодержавні) і локальні (ризик на рівні підприємства). За періодом дії зазначена група авторів виділяє довготермінові і короткотермінові ризики. Залежно від факторів, що зумовлюють появу ризиків, В.Я. Хрипач, Г.З. Суша і Г.К. Онопрієнко виділяють ризики, пов'язані з: 1) з природою людини, 2) природними факторами; 3) науково-технічним прогресом; 4) виробничо-комерційною діяльністю.

Поряд з цим є вчені, які у своїх працях розкривали класифікацію ризиків в економіці в цілому без виділення конкретної галузі економічної науки. Серед таких

вчених можна виділити Л.Н. Тепмана, який у своїй праці «Ризики в економіці» представив вісім класифікаційних ознак з виділенням видів ризиків: природа виникнення (суб'єктивний, об'єктивний), види підприємницької діяльності (фінансовий, юридичний, виробничий, комерційний, інвестиційний, страховий, інноваційний), етапи вирішення проблеми (ризики на етапі прийняття рішення та на етапі реалізації рішення), масштаби (локальний, галузевий, регіональний, національний, міжнародний), сфера виникнення (зовнішній, внутрішній), можливості страхування (ризики, що підлягають страхуванню, та ті, що не підлягають страхуванню), можливості диверсифікації (систематичний, специфічний), ступінь допустимості (мінімальний, підвищений, критичний, недопустимий) [19, с.29]. Науково обгрунтована автором класифікація ризиків дозволяє чітко визначити місце кожного з них у загальній системі. Кожному ризику відповідає система методів управління.

Такої ж позиції у своїй праці дотримується І.Ю. Івченко, яка виділяє кілька ознак для класифікації ризиків: причини або вид небезпеки (природні, техногенні, змішані), характер діяльності (ризик, пов'язаний з можливим технічним провалом виробництва, та ризик, пов'язаний з відсутністю комерційного успіху), об'єкти, на які спрямовані ризики (ризики спричинення збитків життю і здоров'ю громадян та майнові ризики) [20, с.32]. Поряд з цим І.Ю. Івченко виділяє найважливіші елементи, покладені в основу класифікації ризиків: характер обліку ризиків (зовнішні та внутрішні), час (короткотермінові і постійні, ретроспективні, поточні й перспективні), характер наслідків (чисті й спекулятивні), ступінь ризиків (припустимі, критичні, катастрофічні).

З метою підвищення ефективності процесу управління ризиками Л.Ф. Догіль поділяє їх на категорії, групи, види, підвиди і різновиди [21, с.22; 22]. Серед загальних категорій ризику, пов'язаних з процесом господарювання, виділяє психологічну, медико-біологічну, політичну, юридичну, природну, соціальну, екологічну, економічну. В складних господарських ситуаціях окремі специфічні ризики можуть бути в класифікаційній системі іншої категорії. Залежно від очікуваного результату в результаті ризикової події, здійснення ризикованої дії господарські ризики поділяються на дві великі групи – чисті та умовні (спекулятивні). За обгрунтованістю ризикових ситуацій, можливості їх страхування та зацікавленості суб'єктів господарювання йти на ризиковані дії розрізняють такі підвиди ризиків: мотивовані, немотивовані, змішані мотивовано-немотивовані, страховані, нестраховані. Господарські ризики можуть проявлятися на високому чи низькому рівнях. Тому розрізняють глобальні та локальні ризики. Залежно від наявності чи відсутності ситуативного фактора, часу прийняття та здійснення ризикованих рішень виділяють ситуативні та надситуативні ризики, ризики на етапах прийняття рішень та на етапі їх реалізації. Залежно від можливості диверсифікації та виду господарської діяльності виділяють такі різновиди господарського ризику: систематичний, виробничо-фінансовий, специфічний, юридичний, комерційний, інвестиційний, страховий, інноваційний. Залежності від масштабів наслідків, ймовірності понести збиток чи отримати прибуток виділяють глобальний, локальний, чистий, умовний ризики. Залежно від рівня прийняття рішень та дій розрізняють міждержавний, народногосподарський, міжгалузевий, галузевий, регіональний, зональний, ризик підприємства, господарського підрозділу, окремого виконавця. Залежно від мотивації ризикованих рішень та дій, можливості страхування виділяють: мотивований, страхований, немотивований, нестрахований, змішаний. Часовий період вирішення ризикованої ситуації поділяє ризик на тактичний, плановий, випереджаючий, стратегічний. Наявність чи відсутність ситуативного фактора дає можливість поділяти ризик на ситуативний, ризик на етапі прийняття рішень, надситуативний, ризик на етапі реалізації рішень. Залежно від відношення суб'єкта до ризику розрізняють песимістичний, суб'єктивний, обережний, оптимістичний,

об'єктивний, азартний. Ризиконасиченість ситуації дозволяє виділяти такі різновиди господарського ризику: мінімальний, зовнішній, внутрішній, оптимальний, критичний, катастрофічний.

В.М. Гранатуров проводить класифікацію ризиків за такими ознаками, як час їх виникнення, фактори виникнення, характер обліку, характер наслідків, сфера виникнення [23, с.16–28]. Залежно від часу виникнення він виділяє ретроспективні, поточні та перспективні ризики, залежно від факторів виникнення – політичні та економічні (комерційні) ризики. За характером обліку В.М. Гранатуров поділяє ризики на зовнішні та внутрішні, за характером наслідків – на чисті й спекулятивні, за сферою виникнення – на виробничі, комерційні, фінансові та ризики страхування. Наведена класифікація враховує основні ознаки класифікації ризиків.

М.Г. Лапуста і Л.Г. Шаршукова класифікують ризики за джерелами і сферами їх виникнення, рівнем прийняття рішень, тривалістю у часі, ступенем оцінювання і за ступенем правомірності [24]. З точки зору джерел виникнення вони виділяють ризики, пов'язані з: 1) господарською діяльністю; 2) особистістю підприємця; 3) недоліком інформації про стан зовнішнього середовища. Залежно від сфери виникнення М.Г. Лапуста і Л.Г. Шаршукова підрозділяють ризики на зовнішні та внутрішні, залежно від рівня прийняття рішень – на макроекономічні (глобальні) та ризики на рівні окремих фірм (локальні). З точки зору тривалості у часі зазначені автори класифікують ризики на короткочасні й постійні, з точки зору ступеня оцінювання – на допустимі, критичні й катастрофічні, з точки зору ступеня правомірності – на виправдані (правомірні) й невиправдані (неправомірні). Порівняно із попередньою класифікацією ризиків дана класифікація враховує також оцінювання ризиків, що є важливим в ринкових умовах економіки.

А.Є. Шевельов, Є.В. Шевельова в навчальному посібнику «Ризики в бухгалтерському обліку», крім класифікації ризиків в обліку, визначили 18 класифікаційних ознак ризиків у цілому, а саме: умови, що викликають невизначеність ситуації, суб'єкт, що здійснює господарську діяльність, сфера виникнення, рівень прийняття рішень, етапи існування підприємства, вид об'єкта, що підлягає ризику, причини (природа) збитків, типовість наслідків, характер взаємодії з іншими ризиками, ступінь передбачення, тривалість у часі, історія існування, ступінь правомірності, величина ризику, наслідки дій, відхилення фактичного результату від очікуваного, можливості диверсифікації, можливість страхування. Крім цього, автори дають класифікацію господарського ризику (підприємницький та непідприємницький) [7, с.90]. А.Є. Шевельов, Є.В. Шевельова зазначають, що на сучасному етапі розвитку теорії ризику відсутня єдина, загальноприйнята класифікація ризиків. Різні підходи до класифікації зумовлені як різноманітністю самих ризиків, так і наявністю у дослідників різних поглядів на цілі управління ними. Крім цього, в господарських відносинах, як правило, беруть участь дві й більше сторони. Тому один і той самий ризик може мати різну назву стосовно кожного з учасників відносин, що розглядаються, або ситуацій, що виникають.

В.В. Римкевич пропонує класифікувати ризики з позицій складності економічної системи (економічні, політико-економічні, економіко-правові, соціально-політичні та інші), багаторівневості й масштабності економічних відносин (макроекономічні, мікроекономічні та глобальні (інтерекономічні)), можливого результату (чисті й спекулятивні), джерел виникнення (зовнішні (систематичні) і внутрішні (несистематичні)), передбачуваності (передбачувані та непередбачувані), основної причини виникнення (природні, екологічні, політичні, транспортні та комерційні) [25, с.144–153]. Крім цього, окремо проводить класифікацію комерційних ризиків за структурною ознакою на майнові, виробничі, торговельні та фінансові.

А.Б. Кондрашихін, Т.В. Пепа визначають класифікацію підприємницьких ризиків як розподіл ризиків на окремі групи (класи) за певними ознаками з урахуванням завдання дослідження [26, с.34]. У міру суспільного та наукового узагальнення результату підприємницької діяльності змінюються класи ризиків, які є придатними для практичного використання. На основі обраного класу ризику можна розробляти спеціальні технології або прийоми управління ризиковими ситуаціями у бік подолання факторів ризику. В національній господарській практиці використовується загальна система класифікації ризиків, яка містить такі класифікаційні рівні:

- групи ризиків (наприклад, прийнято виділяти чисті та спекулятивні);
- категорії ризику (природні, екологічні, політичні, транспортні, комерційні, нетрадиційні);
- види ризику (крайнові, технічні, страхові, внутрішньо-підприємницькі, виробничі, інноваційні, фінансові, валютні, кредитні, управлінські);
- підвиди ризиків (валютний, процентний, кредитний – для ризиків фінансового ринку).

А.Б. Кондрашихін, Т.В. Пепа вважають, що дослідники-практики господарських відносин можуть пропонувати деякі інші варіанти та класифікатори ризиків. Наприклад, можна зустріти додаткове розмежування на різновиди або типи ризиків. Проте для цілей обліку обставин і факторів ризику достатньо використовувати дво- трирівневі класифікатори, наприклад, група → категорія → вид. Складніші класифікаційні системи по-своєму утруднюють задачу вимірювання та оцінювання підприємницьких ризиків. Тому вони досить часто стають непридатними для практичного використання.

Оскільки класифікація ризиків безперервно оновлюється, в різних літературних джерелах можна зустріти прийоми віднесення однакового ризику до різних рівнів класифікації. Наприклад, різні дослідження можуть ставити політичні й комерційні ризики на рівень категорії або виду одночасно. Підвиди валютних і кредитних ризиків можна віднести до самостійних видів ризиків у підприємницькій діяльності. Можна наводити безліч інших прикладів, коли класифікація ризику складна й заплутана. Тому в задачах оцінювання її розглядають усього лише засобом для деталізації складових ризику або подальшого їх перекладу в економічні показники.

Т.Г. Затонацька, І.В. Примаєк запропонували такі принципи класифікації ризиків [27, с.36]:

- класифікація ризиків повинна відповідати конкретним цілям;
- класифікація має проводитися з позицій системного підходу – ієрархічна структура ризиків, що класифікуються, повинна відображати системні взаємозв'язки явищ, що спостерігаються, зокрема в одну групу не повинні безпосередньо поєднуватися ризики різних рівнів;
- при класифікації ризиків варто враховувати, що та сама ризикова ситуація може містити різні ризики;
- при розгляді питання класифікації ризику доцільно виділяти такі характерні ознаки цього явища, як джерело ризику, об'єкт та суб'єкт ризику.

З урахуванням даних принципів, Т.Г. Затонацька, І.В. Примаєк запропонували такий підхід до класифікації ризиків, беручи за основу класифікацію GARP (незалежна некомерційна організація практиків і дослідників у сфері фінансових ризиків поєднує понад 5000 фахівців з управління ризиками з понад 80 країн і 2800 установ):

- 1) за характером виявів: операційні, юридичні, техніко-виробничі, ринкові, кредитні;
- 2) за ступенем допустимості: припустимий, критичний, катастрофічний;
- 3) за джерелом ризику: внутрішній, зовнішній, внутрішній+зовнішній.

Розроблена система класифікації ризиків по трьох «осях», яку графічно представили як куб зі стороною 3х3.

На основі проведеного дослідження класифікації ризиків у галузях економічної науки автором було узагальнено основні концептуальні підходи до класифікації ризиків [28]. Зокрема відзначено, що найбільш значущим у теорії ризику є науковий підхід В.В. Чепурка, який у своїй праці на основі аналізу різних методичних варіантів та ознак визначив чотири концептуальних підходи щодо класифікації ризику: об'єктний, предметний, факторний та аспектний [29]. Крім цього, серед існуючих підходів щодо класифікації ризиків особливе місце займають системний підхід, системно-функціональний підхід та врахування структурних рівнів економіки, які обґрунтували у своїх працях сучасні дослідники теорії ризиків.

Висновки. Вивчення вітчизняних та зарубіжних праць з питань класифікації ризику дало можливість встановити такі рівні в структурі класифікації ризику:

1) група → вид (С.С. Осадець, В.А. Борисова, О.В. Огаренко, Л.М. Горбач, Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко, А.М. Дубров, Б.А. Лагоша, Є.Ю. Хрустальов, Т.Г. Затонацька, І.В. Примаєв, І.Ю. Івченко, В.Я. Хрипач, Г.З. Суша, Г.К. Онопрієнко, Л.Н. Тепман, М.В. Грачова, В.М. Гранатуров, М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова, Н.В. Хохлов);

2) група → вид → підвид (А.Є. Шевельов, Є.В. Шевельова, І.М. Вигівська, О.С. Шапкін, В.В. Римкевич, І.А. Бланк);

3) група → категорія → вид → підвид (А.Б. Кондрашихін, Т.В. Пепа);

4) категорії → групи → види → підвиди → різновиди (Л.Ф. Догіль, І.Т. Балабанов).

Крім цього, можливі й інші варіанти класифікації ризиків, зокрема поділ на різновиди або типи ризиків. Однак найпоширеніший перший або другий підхід до класифікації ризиків, які часто називають дво- трирівневі класифікатори. Така класифікація полегшує вимірювання та оцінювання ризиків. Тобто дає можливість враховувати обставини та фактори ризику та є придатна для практичного використання. Поряд з цим окремі науковці у своїх дослідженнях як перспективу подальших досліджень у цьому напрямі пропонують будувати матриці та типові ризик-профілі (карти ризиків, ризик-паспорти), обґрунтовуючи це як необхідну умову та ефективний інструмент управління ризиками. В цілому огляд літературних джерел з питань класифікації ризиків дає змогу стверджувати, що різні групи науковців досліджують питання класифікації ризиків з точки зору своєї професійної діяльності. Тому, як справедливо зауважує О.С. Шапкін, «аналіз класифікаційних ознак, видів і підвидів можна продовжувати, але це в основному призведе до чергового переліку думок різних дослідників і спеціалістів, що не дасть відповіді на основне питання – який підхід, яка класифікація є основною, яким чином вона буде сприяти зниженню ступеня ризику».

Conclusions. The study of national and foreign works on risk classification has made it possible to establish the next levels in the classification structure of risk:

1) group → kind (S.S. Osadets, V.A. Borisova, A.V. Ogarenko, L.M. Gorbach, L.A. Ostankova, N.Yu. Shevchenko, A.M. Dubrov, B.A. Lagosha, Ye.Yu. Khrustalev, T.G. Zatonatska, I.V. Primak, I.Yu. Ivchenko, V.Ya. Hrypach, G.Z. Susha, G.K. Onopriyenko, L.N. Tepman, M.V. Gracheva, V.M. Granaturov, M.G. Lapusta, L.G. Sharshukova, N.V. Khokhlov);

2) group → kind → subtype (A.Ye. Shevelov, Ye.V. Sheveleva, I. M. Vyhivska, O.S. Shapkin, V.V. Rymkevych, I.A. Blank);

3) group → category → kind → subtype (A.B. Kondrashyhin, T.V. Pepa);

4) categories → groups → kinds → subtypes → varieties (L.F. Dohil, I.T. Balabanov).

In addition, there may be other options for risk classification, in particular the division into varieties or types of risks. However, the most common first or second approach to risk classification, which is often called as two or three level classifiers. This classification facilitates the measurement and risk assessment, that makes it possible to take into account the circumstances and factors of risk, and is appropriate for practical use. In addition with this, some scientists in their research as prospect for further research in this area offer to build a matrix and typical risk profile (risk map, risk-passports), justifying it as a necessary condition and effectively manage risks. As a whole overview of sources on risk classification makes it possible to confirm that different groups of scientists investigate the classification of risks from the perspective of their professional activities. Therefore, as rightly observes O.S. Shapkin, «analysis of characteristics, kinds and subtypes of classification can continue, but it's mostly will lead to next list of ideas of different researchers and specialists what will not give answers to the main question – which approach, which classification is the main, how it will help to reduce the risk».

Використана література

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки: в 2-х т. [Текст] / А. Маршалл. – М.: Прогресс. Универс, 1993. – 458 с.
2. Кейнс, Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж.М. Кейнс. – М., 1948. – 253 с.
3. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
4. Осадець, С.С. Страхування: підручник [Текст] / С.С. Осадець. – К.: КНЕУ, 1998. – 512 с.
5. Борисова, В.А. Організаційно-економічний механізм страхування [Текст] / В.А. Борисова, О.В. Огаренко. – Суми: Довкілля, 2001. – 188 с.
6. Горбач, Л.М. Страхова справа: навч. посібн. [Текст] / Л.М. Горбач. – К.: Кондор, 2003. – 244 с.
7. Шевелев, А.Е. Риски в бухгалтерском учете : учебное пособие [Текст] / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008. – 304 с.
8. Вигівська, І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» [Текст] / І.М. Вигівська. – Житомир, 2010. – 21 с.
9. Дубров, А.М. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе: учеб. пособие [Текст] / А.М. Дубров, Б.А. Лагоша, Е.Ю. Хрусталева; Под ред. Б.А. Лагоши. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 176 с.
10. Останкова, Л.А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: навч. посібн. [Текст] / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 256 с.
11. Хохлов, Н.В. Управление риском: учеб. пособие для вузов [Текст] / Н.В. Хохлов. – М.: Юнити-Дана, 2001. – 239 с.
12. Балабанов, І.Т. Ризик-менеджмент [Текст] / І.Т. Балабанов. – М.: Фінанси та статистика, 1996. – 184 с.
13. Шапкин, А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: монография [Текст] / А.С. Шапкин. – М.: Дашков и К⁰, 2003. – 544 с.
14. Шапкин, А.С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: учебник [Текст] / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – М.: Дашков и К⁰, 2005. – 880 с.
15. Бланк, И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс [Текст] / И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
16. Бланк, И.А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс [Текст] / И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
17. Грачева, М.В. Анализ проектных рисков [Текст] / М.В. Грачева. – М.: Финстатинформ, 1999. – 216 с.
18. Хрипач В.Я. Экономика предприятия [Текст] / В.Я. Хрипач, Г.З. Суша, Г.К. Оноприенко; под ред. В. Я. Хрипача. – Минск: Экономпресс, 2000. – 464 с.
19. Тэпман, Л.Н. Риски в экономике: учеб. пособие для вузов [Текст] / Л.Н. Тэпман // под ред. проф. В.А Швандара. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 380 с.

20. Івченко, І.Ю. Економічні ризики: навч. посібн. [Текст] / І.Ю. Івченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
21. Догиль, Л.Ф. Управление хозяйственным риском: учеб. пособие [Текст] / Л.Ф. Догиль. – Мн.: Книжный дом, Мисанта, 2005. – 224 с.
22. Догиль, Л.Ф. Хозяйственный риск и финансовая устойчивость предприятий АПК: методологические и практические аспекты [Текст] / Л.Ф. Догиль. – Минск: БГЭУ, 1999. – 239 с.
23. Гранатуров, В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения [Текст] / В.М. Гранатуров. – М.: Дело и сервис, 1999. – 112 с.
24. Лапушта, М.Г. Риски в предпринимательской деятельности [Текст] / М.Г. Лапушта, Л.Г. Шаршукова – М.: ИНФРА-М, 1996. – 224 с.
25. Рымкевич, В.В. Экономическая теория рисков: монография [Текст] / В.В. Рымкевич. – Минск: БГЭУ, 2001. – 208 с.
26. Кондрашихін, А.Б. Теорія та практика підприємницького ризику: навч. посібн. [Текст] / А.Б. Кондрашихін, Т.В. Пепа. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 224 с.
27. Затонацька, Т.Г. Формування системи управління ризиками на підприємстві реального сектора економіки [Текст] / Т.Г. Затонацька, І.В. Примак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2005. – №75–76. – С.34–39.
28. Королюк, Т. Концептуальні підходи до класифікації ризиків [Текст] / Т. Королюк // Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 21–22 травня 2014 р.). – Тернопіль: Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2014. – С. 29–32.
29. Чепурко, В.В. Экономический риск аграрного производства: теория, методы оценки, управление: монография [Текст] / В.В. Чепурко. – Симферополь: Таврия, 2000. – 308 с.

Отримано 20.02.2015